

ANAFURA sau **ANTIDOR**-ul reprezintă una sau mai multe bucăți de pâine binecuvântată ce rămân după scoaterea Sfântului Agneț din prescura (prosfora) destinată pregătirii acestuia. Anafura se împarte, la sfârșitul Liturghiei, credincioșilor care nu s-au împărtășit în acea zi cu Sfintele Taine. Ea se poate lua de către credincioși și în particular, acasă, după rugăciunile de dimineață, pe nemâncate¹.

Denumirea corectă a acestei „pâini sfințite” este cea de **antidor** (ἀντίδωρον), și ea poate fi tradusă prin expresia „în locul Darului”, adică al Sfintelor Taine, dar nu ca un substitut al acestora.

Deși majoritatea ortodocșilor folosesc anume această denumire, bulgarii și românii folosesc termenul de **anafură**, pe care-l întâlnim frecvent în Liturghierele medio-bulgare și românești din secolul al XVI-lea încoace. Observăm de asemenea că bulgarii au schimbat accentul termenului grecesc ἀναφορά – care desemnează „marea rugăciune euharistică” –, spunând acestei „pâini” – ἀναφορά², iar românii i-au zis *anafură*.

În general, în rândul liturghiștilor există trei ipoteze privind **apariția și întrebuințarea anafurei**³:

1) Anafura ar putea avea originile în vechile agape, când, după Liturghie, creștinilor, dar nu și catehumenilor⁴, li se împărțeau pâinile adunate, dar nefolosite la Sfânta Jertfă. În momentul aducerii lor ca ofrandă Domnului, ele erau binecuvântate și, prin urmare, nu mai puteau fi folosite ca pâini obișnuite, fiind deja închinare Domnului. Astfel de pâini, în acea perioadă, erau numite de obicei εὐλογία, adică *binecuvântare*.⁵ Același termen îl vom întâlni încă multe secole de-a rândul.

2) Anafura ar fi apărut în secolele al IV-lea–al V-lea, în epoca marilor Părinți canoniști, când s-au fixat mai concret termenele de oprire de la împărtășire pentru diferite păcate. Tot atunci, numărul celor intrați în sânul Bisericii a crescut simțitor, inclusiv al celor care, pentru anumite păcate, ani de-a rândul nu primeau Sfintele Taine. Pentru a-i mângâia duhovnicește pe aceștia, Biserica ar fi rânduit ca lor să li se dea „în locul Darului - ἀντίδωρον”, niște pâini sau bucăți de pâini binecuvântate. Bineînțeles, aceste pâini nu erau considerate un substitut al Sfintelor Taine și nici nu se egalau în vre-un fel cu Sfânta Împărtășanie⁶, ci erau doar ca o mângâiere celor opriți de la împărtășirea cu

¹ De fapt, așa cum vom vedea mai jos, aceste percepții au apărut în timp, dar ele trebuie totuși respectate. Pe de altă parte, evlavia față de Anafură nu trebuie să umbrească sau să diminueze râvna pentru împărtășirea cu Sfintele Taine.

² Cf. *Mss slav nr. 28* al Bibliotecii Academiei Române. Presupunem că tot de la această formă medio-bulgară a termenului (cu accentul pe vocala „o”), provine și denumirea vasului pentru anafură – *anaforniță*.

³ Cf. Андрей ПОНОМАРЕВ, *Антидор* // ПЭ, vol. 2, pp. 485-487.

⁴ Cf. Canonului 8 al Sf. Teofil al Alexandriei. Observăm totuși că *Testamentum Domini* și *Constituțiile Apostolice* permiteau candidaților la botez să mănânce din aceste pâini (cf. Petre VINTILESCU, „Anafura sau Antidoron”, în Anexa la *Liturghierul Explicat*, p. 371).

⁵ *IBIDEM*, p. 485.

⁶ Acest lucru se vede foarte clar din Canonul 14 al Sinodului local din Laodiceea (anul 343).

Sfintele Taine.⁷ În sprijinul acestei ipoteze vine și observația arheologului G. Galavaris, care a descoperit două modele diferite de peceți: un model pentru pâinile euharistice și altul, probabil, pentru pâinile numite εὐλογία.⁸

3) Obiceiul împărțirii anafurei ar fi apărut abia în secolele al X-lea–al XII-lea, ca urmare a două cauze interdependente: a) a scăzut foarte mult râvna pentru împărțirea deasă cu Sfintele Taine, inclusiv în rândul monahilor și b) s-a dezvoltat rânduiala Proscomidiei și a scoaterii Sfântului Agneț, după care rămâneau mai multe bucăți de pâine care erau consumate aproximativ cu aceeași pregătire duhovnicească ca și Sfintele Taine, și numai de cei care nu erau opriți de la Sfânta Împărțășanie.⁹

Considerăm însă că nici una dintre aceste ipoteze nu poate fi examinată separat și, probabil, nu ar fi corect nici să vorbim despre trei ipoteze, ci mai degrabă despre trei etape ale aceluiași proces.

Ideea existenței unor alte pâini decât cele euharistice vine cu siguranță încă din primele secole, dar atunci întrebuintarea lor avea scopul unei simple binecuvântări (în aceeași măsură în care primim binecuvântare mâncând pâinea și vinul de la slujba Litiei), iar alteori, așa cum am arătat și în alt loc, un scop caritativ, pâinile respective fiind împărțite celor săraci¹⁰. Ceva mai târziu, așa cum am arătat la punctul 2, aceleași pâini au căpătat probabil un alt sens, ele fiind destinate celor care erau opriți de la împărțășire sau aveau motive serioase de a nu se împărțăși, și tocmai de aceea au început să fie numite ἀντίδωρον – termen care, doar în acest context, are o justificare logică și teologică.¹¹ Abia în a treia etapă, anafura a fost percepută ca ceva asemănător și aproape alternativ Sfintei Împărțășanii¹², impunându-se aproape aceleași reguli duhov-

⁷ Prof. Alexei Dmitrievski, urmând interpretării lui Theodor Balsamon, consideră că o astfel de măsură se impunea în această perioadă și din dorința de a respecta, cel puțin formal, Canoanele 9 Apostolic și 2 de la Antiohia, care interziceau ieșirea credincioșilor înainte de sfârșitul Liturghiei. Reținerea celor care nu se împărțeau până la acest sfârșit putea fi impusă prin această împărțire a pâinii binecuvântate care nu le era refuzată nici celor mai „păcătoși” (cf. A. ΠΟΗΟΜΑΡΕΒ, *op. cit.*, p. 486; Pr. Petre VINTILESCU, *op. cit.*, p. 371).

⁸ Cf. A. ΠΟΗΟΜΑΡΕΒ, *op. cit.*, p. 486

⁹ Cf. Canonul 10 al patriarhului Nicolae Grămăticul al Constantinopolului – secolul al XI-lea. Cu două secole mai devreme însă, patriarhul Nichifor al Constantinopolului permitea, prin Canonul 19, primirea Anafurei de către cei care sunt în perioada de penitență, dar numai în cazul în care respectivii și-au mărturisit păcatele.

¹⁰ Vezi capitolul despre *Agape*, pp. 30-32.

¹¹ Aproximativ cu același înțeles întâlnim Anafura și în Biserica Apuseană. Despre ea avem mențiuni la Fericitul Augustin și în Canonul 9 al Sinodului de la Nantes (sec. VII). De multe ori, Anafura este numită la latini: *communio vicarius, dona vicaria panis* sau *panis benedictus*. După generalizarea ostiei, începând cu secolele al XI-lea– al XII-lea, pâinea pentru Anafură se pregătește după o altă rețetă decât ostia. Tot în Apus întâlnim pentru prima dată o rugăciune de binecuvântare a acestor pâini, ceea ce nu înseamnă nici pe departe o influență asupra obiceiului românilor ortodocși de a binecuvânta Anafura.

¹² În acest sens, o contribuție foarte importantă au avut-o, încă din secolul al IX-lea, tipicurile mănăstirești de tradiție studită, care prevedeau ca în toate zilele în care nu era Liturghie, monahii și toți cei prezenți să mănânce, la sfârșitul Obedniței, Anafură rămasă probabil de la o Liturghie precedentă, cu o pregătire duhovnicească prealabilă. După opinia liturgistului apusean Juan Mateos, această rânduială a sporit evlavia față de Anafură mai întâi în rândul monahilor, apoi și al mirenilor. Același Juan Mateos, consideră că prin secolele al XI-lea–al XII-lea Obednița, însoțită de primirea Anafurei, devenise atât de importantă pentru mănăstiri, încât ea a început să se suprapună cu rânduiala Liturghiei: Antifoanele Obedniței au început să ia locul celor obișnuite ale Liturghiei, iar la *Rugăciunea de după Amvon*, care inițial încheia Liturghia, s-a adăugat *Fie numele Domnului...*, Psalmul 33 și împărțirea Anafurei, toate din rânduiala Obedniței. Anume în acest mod, Anafura a devenit element constitutiv al fiecărei Liturghii, fiind luată inclusiv de cei vrednici de a se împărțăși cu Sfintele Taine. Interesant e că tot din această perioadă, tipicurile mănăstirești studite încep să accepte și chiar să reglementeze împărțășirea mai rară, admitând slujirea Liturghiei fără împărțășirea vreunui dintre monahi/credincioși (bineînțelese, exceptând clericii slujitori). În acest context, întrebuintarea Anafurei devenea o necesitate aproape obligatorie. (Cf. A. ΠΟΗΟΜΑΡΕΒ, *op. cit.*, pp. 485-486.)

nicești pentru întrebuințarea ei. Mai mult decât atât, am putea să vorbim și despre o a patra etapă, cea contemporană, când anafurei i se atribuie o sfințenie necunoscută până acum, mai ales că unii creștini se împărtășesc extrem de rar, mulțumindu-se cu primirea anafurei și „inventând” chiar și rugăciuni speciale la întrebuințarea ei.

În ce constă însă sfințenia anafurei și care gest sau formulă liturgică îi conferă ei această sfințenie? Așa cum observă și liturgistul grec Ioannis Foundoulis, vechile manuscrise și ediții ale Liturghierului nu cunosc vreo formulă de binecuvântare a anafurei, iar cele mai vechi mențiuni, care însă nu sunt foarte vechi și nici universale, vorbesc doar despre o ridicare a vasului cu rămășițele de la Proskomidie în fața Sfintei Mese, în timpul cântării Axionului.¹³

În lipsa unor formule care să însoțească acest gest, grecii au început să folosească unele expresii din Rânduiala Panaghiei (care se face în duminici și sărbători la mănăstiri¹⁴) sau tot felul de expresii de preamărire a Macii Domnului sau a Sfintei Treimi, iar românii au compus niște formule speciale ce se referă la anafură. Menționăm faptul că rușii, foarte conservatori în aceste privințe, dar și alți ortodocși, nu au nici o formulă de binecuvântare a anafurei și nici nu pun problema introducerii ei. Să vedem totuși de unde provine ideea unei rugăciuni speciale de binecuvântare a anafurei și câte de îndreptățită este ea.

Sf. Nicolae Cabasila, apoi și Sf. Simeon al Tesalonicului, cei mai renumiți comentatori și teologi ai Dumnezeieștii Liturghii, arată clar că anafura reprezintă resturile prescurii din care s-a scos Sfântul Agneț și aceste resturi se sfințesc prin rugăciunile Proskomidiei și prin faptul că prescura întreagă a fost adusă și închinată Domnului.¹⁵ Nici unul dintre ei nu vorbește de vreo binecuvântare a anafurei. Prin urmare binecuvântarea anafurei este o inovație, întâlnită în special în Liturghierul românesc, și ea provine din necesitatea binecuvântării (în vreun fel) a unei cantități cât mai mari de anafură și, ca urmare, necesitatea folosirii unor prescuri sau pâini suplimentare pe lângă cele cinci de la Proskomidie pentru pregătirea acestei cantități de anafură.

Această problemă a intrat de mai mult timp în preocupările unor liturgiști, dar nu s-au putut formula niște concluzii care să fie acceptate de toți, de aceea și astăzi majoritatea Bisericilor Ortodoxe procedează diferit. Ortodocșii din diasporă, dar și grecii, în general, se împărtășesc destul de des și nu au o evlavie exagerată față de anafură așa cum au rușii sau românii. De aceea, ca reper istoric va trebui să luăm Biserica Rusă, față de care, din punct de vedere liturgic, românii au fost de multe ori foarte apropiați, având deopotrivă un spirit mai tradiționalist, pe care chiar liturgiștii greci îl recunosc ca ascunzând în sine multe practici liturgice vechi și interesante¹⁶.

Așadar rușii, dar și alți ortodocși, în baza unui vechi obicei bizantin, au început a scoate părticele nu numai din cele patru prescuri de la Proskomidie (II-V), ci și din toate celelalte prescuri aduse de credincioși. Simpla scoatere a acestor părticele, după ei, este suficientă pentru a sfinți prescurile: fie că acestea sunt lăsate întregi, fie că sunt tăiate ca anafură. Drept argument în acest sens vine și precizarea că, în momentul introducerii

¹³ Cf. Ioannis FOUNDOLIS, *Dialoguri liturgice*, vol. 1, pp. 200-204.

¹⁴ Vezi în Ceaslov, *Rânduiala Panaghiei*.

¹⁵ NICOLAE CABASILĂ, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, cap. LIII, p. 125; SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat*, cap. 100, vol. 1, p. 156.

¹⁶ Cf. Ioannis FOUNDOLIS, *op. cit.*, p. 39 ș.a.

acestei practici (aproximativ secolele al IX-lea–al XII-lea), cei mai mulți credeau că și miridele se prefac în Sfântul Trup¹⁷ și, prin urmare, toate prescurile aveau calitatea primei prescuri de la Proskomidie din care se scoate Agnețul – adică cea de *antidoron* – simbol al Fecioarei Maria din care *S-a născut /a ieșit Hristos*¹⁸. Chiar și după schimbarea opiniei despre prefacerea miridelor, în special datorită Sf. Simeon al Tesalonicului, prescurile pentru anafură nu se sfințeau separat, pentru că, oricum, se „mizează” pe existența unei „legături ființiale” dintre miridele ce se sfințesc prin punerea lor în Potir și prescurile din care acestea au fost scoase.

În Biserica Ortodoxă Română însă, pentru că nu se scot miride decât din cele patru prescuri de la Proskomidie, dar în același timp se folosesc și alte prescuri sau chiar pâini obișnuite din care se taie multă anafură, unii liturghiști s-au văzut oarecum obligați să introducă, ce-i drept, abia în secolul al XX-lea, o rugăciune de binecuvântare a anafurei și chiar gestul de atingere a vasului cu anafură de Sfântul Disc și Potir, pentru a simula legătura (de fapt inexistentă în aceste condiții) dintre anafură și Sfintele Taine.

Întrucât acest subiect nu a fost suficient studiat, iar practica românească actuală are mai multe lacune, neexistând nici măcar o formulă general acceptată de binecuvântare a anafurei, suntem de părere, și am reflectat această indicație și în textul Liturghiei, că ar fi mai corect să nu se spună vreo formulă de binecuvântare a anafurei, ci să se procedeze întocmai ca în cele mai multe Biserici Ortodoxe, cum de fapt s-a procedat și în B.O.R. multe secole de-a rândul.

¹⁷ Oricum, miridele, dacă nu se sfințesc la epicleză, se sfințesc totuși la punerea lor în Potir – lucru considerat suficient de către adepții practicii ruse de binecuvântare (indirectă) a Anafurei.

¹⁸ Acest simbolism apare pentru prima dată atât de clar abia la Nicolae al Andidelor (secolul al XI-lea), dar în mod indirect și la Gherman al Constantinopolului (secolul al VIII-lea).